

LLIBRES

Medicina i promoció social a la Baixa Edat Mitjana (Corona d'Aragó, 1350-1410)

Carmel Ferragud Domingo
CSIC, «Estudios sobre la ciencia», 36. Madrid, 2005, 702 pàgines.

té una ambició –i la cobreix amb escriure– d'ocupar-se d'un tema de tanta importància com és el procés d'institucionalització del sistema mèdic galènic i les noves formes socials adoptades en la formació, exercici i consideració social de la medicina. Cal tenir en compte que en aquells moments hi havia, com diu l'autor, una «nova forma de practicar la medicina, sobretot davant les demandes de la societat civil, conscient dels avantatges que aquesta li podia reportar», amb la consegüent creació d'una xarxa sanitària per a atendre la població, però també apareixen noves formes de control d'aquesta pràctica mèdica i les persones que practica-ven la medicina tenen un reconeixement social diferent. Tot això, situat en un escenari on s'estava duent a terme el procés d'institucionalització i professionalització de la medicina; és, doncs, un estudi, abans que res, d'una nova concepció de la medicina i dels seus pràctics.

El llibre és dividit en tres parts. La primera es dedica a l'entorn familiar i a l'estatut social dels diferents pràctics; analitza tant l'estructura i construcció dels nuclis familiars com la mobilitat i ascens social d'aquests. En aquest apartat es mostren també les diferents formes d'ensenyament. Cal destacar l'acurada definició i ús dels termes utilitzats per designar cada un dels integrants de l'ampli i heterogeni grup de pràctics sanitaris. En la segona part s'estudien les activitats econòmiques dels sanadors, tenint en compte des dels beneficis obtinguts mitjançant la pràctica mèdica fins als beneficis obtinguts per activitats econòmiques totalment diferents, com les rendes i activitats creditícies, l'activitat comercial i manufacturera, l'explotació agropecuària o els immobles urbans i rurals. En la tercera part, com a final lògic d'un treball dedicat en gran manera a la mobilitat social, i després d'haver analitzat la formació familiar i professional, els fruits del treball i l'obtenció de beneficis, s'arriba al que l'autor denomina «la manifestació pública de poder», és a dir, la participació dels pràctics sanitaris en els cercles

LA MEDICINA I LES SEUES PRÀCTIQUES EN LA SOCIETAT MEDIEVAL

Cada societat i cada època tenen unes formes diferents d'entendre la salut i la malaltia i, consegüentment, d'afrontar-les. Per això, per a poder conèixer adequadament la medicina en un determinat període històric, cal tenir en compte no sols les idees i conceptes mèdics, sinó també les relacions que mantenen amb la societat. Això és el que fa Carmel Ferragud en aquest llibre a l'escenari de la societat europea de la Baixa Edat Mitjana, concretament en la Corona d'Aragó. Però, encara que el llibre es dedica a aquest àmbit geogràfic determinat i amb un límit cronològic precís, els anys posteriors a la pesta negra fins a la defunció de Martí l'Humà (1350-1410),

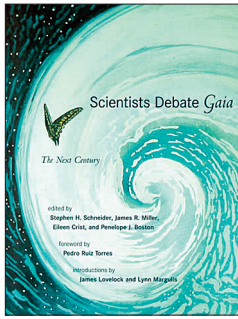
«PER A PODER CONÈIXER ADEQUADAMENT LA MEDICINA EN UN DETERMINAT PERÍODE HISTÒRIC, CAL TENIR EN COMPTE NO SOLS LES IDEES I CONCEPTES MÈDICS, SINÓ TAMBÉ LES RELACIONS QUE MANTENEN AMB LA SOCIETAT»

de poder. En concret l'activitat política en la cort i als municipis on vivien. En aquesta última part s'inclouen una sèrie de capítols dedicats a temes com la dimensió domèstica i les mentalitats, la casa i la cultura material i les formes de religiositat i la mort. El llibre acaba amb un índex onomàstic i toponímic imprescindible en una obra d'aquesta envergadura.

En resum, és un llibre en què, amb el terme de medicina, s'estudia molt més que el pensament i ciència a partir dels textos doctrinals. L'autor ha sabut, després d'una àrdua i ingent investigació d'arxiu i localització i anàlisi de documents, imbricar els aspectes socials, econòmics, polítics i culturals dels sanadors, incloent-hi un magnífic estudi prosopogràfic amb les activitats dels professionals sanitaris, només possible gràcies a la sòlida formació com a medievalista de què gaudeix. A més, el pluralisme mèdic que presenta deixa clara la complexitat dels diferents grups socials implicats en la salut i la malaltia dels habitants de la Corona d'Aragó en l'època. Per això en l'estudi es tenen en compte les minories jueva i musulmana, els empírics i les dones, no sols els metges, cirurgians i apotecaris cristians.

MARÍA LUZ LÓPEZ TERRADA

Institut d'Història de la Ciència i Documentació López Piñero, UV - CSIC

Scientists debate Gaia. The next century

Stephen H. Schneider, James R. Miller, Eileen Crist, Penelope J. Boston (eds.)

MIT Press, Cambridge MA, 2004, 377 pàgines.

gulis, amb la idea de Gaia, han proposat una visió sistèmica del planeta, el que en cercles més acadèmics s'anomena geofisiologia o ciència planetària.

El 1988, científics de molt diverses especialitats es reuniren a San Diego en la primera Conferència Chapman sobre Gaia convocada per l'American Geophysical Union (AGU). Dotze anys des-

DEBATS PLANETARIS

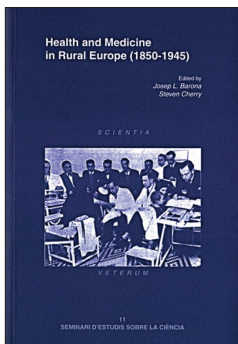
La presència d'aigua líquida en la Terra durant els darrers 4.000 milions d'anys sense interrupció, malgrat l'augment de la lluminositat del Sol, la composició química molt reactiva de l'atmosfera o l'alcalinitat dels oceans són alguns dels efectes de la presència i persistència de la vida terrestre. La vida té una extraordinària capacitat d'adaptació al medi, però, alhora, en modifica les condicions fisicoquímiques de l'entorn. Vida i ambient, doncs, coevolucionen i no té cap sentit tractar de narrar la història de la vida i la del planeta de manera independent. La frontera entre vida i ambient la va començar a esborrar Vladimir I. Vernadsky amb *La Biosfera* (1926). En èpoques més recents, James Lovelock i Lynn Margulis, amb la idea de Gaia, han proposat una visió sistèmica del planeta, el que en cercles més acadèmics s'anomena geofisiologia o ciència planetària.

prés, en el solstici d'estiu de 2000, l'AGU convocà la segona Conferència Chapman al Jardí Botànic de la Universitat de València, sota la coordinació de la líquenòloga Eva Barreno. Si de la primera trobada hem rebut com a llegat el llibre *Scientists on Gaia* (MIT Press, 1991), de la segona n'ha sorgit *Scientists debate Gaia*, un volum farcit de textos estimulants sobre els més diversos aspectes de la ciència planetària. Dividit en cinc parts («Principis i processos», «Història de la Terra i cicles», «Filosofia, història i dimensions humanes de Gaia», «Gaia quantificada», «Formes de vida i Gaia: dels microorganismes als extraterrestres»), els trenta-un capítols repassen les recerques teòriques i experimentals més recents sobre l'íntima relació entre els éssers vius i l'ambient planetari. Els textos de presentació de James Lovelock i Lynn Margulis, com també el pròleg de qui va ser rector de la Universitat de València, Pedro Ruiz Torres, completen l'índex d'aquest volum recomanable per als especialistes en qualsevol branca biològica o geològica. És segur que el seu caràcter interdisciplinari i els seduirà per igual.

Aquest llibre, eixit dels obradors d'una editorial acadèmica de prestigi com les publicacions del MIT, com ho és també *Evolution. From molecules to ecosystems* (A. Moya i E. Font (eds). Oxford University Press, 2004), és el digne i profitós resultat de les trobades científiques que la Universitat de València acollí amb motiu del seu cinquè centenari. Uns textos de qualitat contrastada que ara circulen per tot el món.

JULI PERETÓ

Institut Cavanilles de Biodiversitat i Biologia Evolutiva, UV

Health and Medicine in Rural Europe (1850-1945)

Josep L. Barona i Steven Cherry (eds.)

Seminari d'Estudis sobre la Ciència, València, 2005, 372 pàgines.

de casos de Gran Bretanya, Rússia, Noruega, Espanya (Catalunya, València, Alacant i Mallorca) i Baviera, s'analitzen alguns aspectes de les polítiques de salut pública i de la pràctica mèdica en l'àmbit rural europeu entre 1850 i 1945.

Concretament, la primera part brinda una útil panoràmica conceptual i historiogràfica sobre la medicina i l'assistència mèdica rural europea vuitcentista combinada amb una reflexió sobre la Conferència Europea de Salut Rural de 1931 i la presentació dels casos espanyol, rus i noruec. Aquests casos reflecteixen les transforma-

ACTORS I ESCENARIS DE LA MEDICALITZACIÓ RURAL EUROPEA

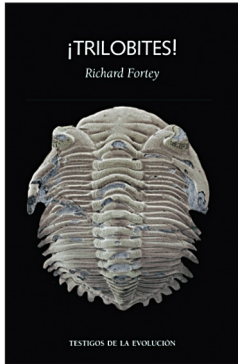
Des del 1994 professors de les universitats de València i East Anglia del Regne Unit han mantingut una col·laboració científica que, a partir de l'any 2002, s'ha articulada entorn del tema de la salut i la medicina rural, al qual han consagrat diverses reunions monogràfiques. La incorporació de nous investigadors va permetre ampliar els estudis i va possibilitar l'aparició de l'obra que aquí ressenyem, que ha estat editada íntegrament en anglès i inclou una pràctica selecció bibliogràfica en el seu últim capítol. Seguint una organització temàtica, els treballs que componen el text s'han distribuït en dues parts. En elles, recorrent a l'estudi

cions registrades en el medi rural entre mitjan del segle XIX i principi del XX, l'impacte que hi van tenir els canvis en la manera de percebre el medi rural i la interacció haguda entre cultura local i mèdica en els tres països esmentats. Aquest últim aspecte, analitzat monogràficament en un capítol, es mostra útil per a entendre les diferents realitzacions en salut rural als països esmentats. Els exemples de pràctica mèdica de la segona part revelen el protagonisme dels metges generals (GPs) d'East Anglia en els nous hospitals rurals vuitcentistes, les modificacions del paper dels metges rurals valencians entre 1855 i 1936, però també les interaccions entre la xarxa professional mallorquina d'atenció sanitària i l'oferta per grups religiosos femenins. Igualment, s'aprecia el destacat paper representat per institucions científiques com l'Acadèmia d'Higiene de Catalunya o algunes institucions assistencials, com l'Hospital infantil Jenny Lind de Norwich o la Gota de Lletge d'Alacant, així com l'emergència de la bacteriologia i el seu impacte, com mostra l'estudi de Topografies Mèdiques valenciana i l'anàlisi de la campanya antimalària realitzada a Alacant en el segle XX.

En suma, el volum comentat, que conté petits errors d'edició que no n'entelen la qualitat, és una valuosa aportació que contribueix a millorar el nostre coneixement sobre el paper exercit pels diversos actors implicats en el procés de medicalització rural als escenaris seleccionats. Animem els editors i autors de la monografia a continuar amb el seu bon fer i a oferir nous fruits sobre altres escenaris rurals del nostre país i d'altres punts d'Europa encara no analitzats.

MARÍA ISABEL PORRAS GALLO

Història de la Medicina. Facultat de Medicina d'Albacete, UCLM

¡Trilobites! Testigos de la evolución

Richard Fortey

Laetoli, SL, Navarra, 2006, 308 pàgines.

seua història. O potser és que el lector comença a passar-ho per alt, atrapat per la diversitat del món postcambrià. A mesura que anem passant capítols, el text sembla tornar-se més concís, i llavors descobrim que aquella espècie d'«escarabats» marins fa tant de temps extingits, van ser animals realment interessants. I llavors ja està: estem atrapatats pels trilobites i el seu peculiar món submarí, i hem de continuar llegint.

Un dels grans èxits de Richard Fortey és aconseguir trenar la història evolutiva dels trilobites amb la història del descobriment d'aquests animals tan peculiars. El coneixement que en tenim es va ampliant des d'una perspectiva històrica, la qual cosa ens per-

L'EVOLUCIÓ A TRAVÉS DELS ULLS COMPOSTOS DELS TRILOBITS

Encara que en els primers capítols ens trobem amb un text una mica carregat d'adjectius i metàfores ressonants, això no ha de descoratjar el lector. Aquesta característica del text es veu accentuada per una traducció potser massa literal. En molts passatges fins i tot es manté l'estructura gramatical anglosaxona, la qual cosa redueix la fluïdesa de la lectura. D'altra banda, el traductor aporta comentaris que milloren notablement la comprensió del text.

No obstant això, si un supera aquestes primeres pàgines, sembla que l'autor dóna curs a la seua ver-tadera vocació: els trilobites i la

met recrear-nos, per exemple, en la fantàstica reconstrucció d'un trilobite que el 1774 va realitzar J. S. Schroeter sense jutjar-ho amb la condescendència del coneixement del segle XXI. Podem meravellar-nos en descobrir l'existència de les potes en aquests «estrans» éssers, o l'extremada perfecció i particularitat dels seus ulls, amb el mateix entusiasme que ho van fer els seus descobridors.

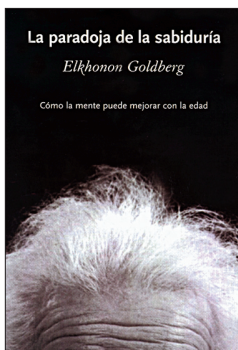
I amb aquestes troballes arriba el segon gran èxit d'aquest llibre: a mesura que anem coneixent els trilobites, podem percebre que l'evolució no és un fenomen lineal en el qual la complexitat augmenta constantment al llarg del temps i en què totes les formes són possibles. Sense embolicar-nos amb un excés de termes específics, Fortey transmet una percepció de l'evolució molt més realista que no la que solen transmetre la majoria dels llibres de text. O més aviat, són els mateixos trilobites i la seua història evolutiva els que ho fan, mentre que l'autor no necessita més que assenyalar-nos on hem de mirar.

Més enllà dels trilobites, fins i tot més enllà de la comprensió de l'evolució que podem adquirir a través d'aquests curiosos animals, Richard Fortey aporta un valuós punt de vista sobre la paleontologia, que moltes vegades és ignorat (fins i tot pels mateixos paleontòlegs): «En paleontologia no hi ha una veritat definitiva. El passat es transforma. El científic es troba immers en un viatge perpetu cap al passat que mai no podrà ser completament conegut, i no hi ha final en la recerca de coneixements.»

No és un llibre més sobre trilobites. Aquells interessats en la paleontologia i en l'evolució de la vida no en quedaran defraudats.

SOLEDAD DE ESTEBAN TRIVIGNO

Institut Cavanilles de Biodiversitat i Biologia Evolutiva, UV

La paradoja de la sabiduría

Elkhonon Goldberg

Editorial Crítica, Barcelona, 2006, 384 pàgines.

Quan s'escriu un llibre sobre l'espècie humana i les seues capacitats cognitives des d'una òptica plenament naturalista (és a dir, sense recórrer a explicacions metafísiques i/o religioses per a explicar el fenomen de la consciència i de la intel·ligència) es corre el risc d'entrar en la dialèctica de la psicologia evolutiva, on tot tret mental i cultural es pretén derivat de la pressió selectiva, de la selecció natural o de les restriccions biològiques que s'imposen sobre els individus i les societats. Goldberg aconsegueix fugir d'aquest lloc comú per regalar-nos una singular lectura de gran intel·ligèn-

SAP MÉS EL DIABLE PER VELL...

La saviesa arriba amb l'edat. Necessitàvem un llibre sencer per a recordar-nos el vell saber popular? En un món on la realitat diària ens mostra terribles guerres i misèries, la nostra esperança com a éssers humans es redueix a una aspiració sobtadament feliç: la possibilitat d'accedir a la saviesa o, el que és el mateix, ser capaços de comprendre sense haver de pensar o deduir. Quin és el secret de la saviesa? Com podem aspirar-hi? I en què afecta l'inevitable declivi del cervell a les nostres habilitats cognitives? Decididament, era necessari un llibre que ens explicara les bases neuronals de la saviesa.

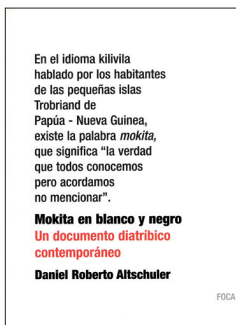
cia i lucidesa, on la ment i les seues peculiaritats morfofuncionals són fruit de l'ús que n'hem fet al llarg de les nostres vides.

La tesi fonamental d'aquest llibre descansa en la idea de la gran importància que posseeix la simetria estructural i funcional dels hemisferis esquerre i dret del cervell humà. L'autor presenta nombroses evidències (tant clíniques com procedents de l'experimentació en animals) que abonen la idea que, durant la vida d'una persona, la informació nova es transforma en patrons genèrics i, perquè açò ocorregui, és necessari una transferència del processament des de l'hemisferi dret (que estaria especialitzat a processar les novetats) a l'esquerre (processador i guardià d'allò que ja se sap i que, alhora, és útil).

Hi ha molta informació en aquest llibre, que passa per moments molt lúcids i entretinguts i per altres que contenen discursos d'una autocomplaença difícil de digerir, però que, amb total seguretat, tenen el seu origen en la vertadera passió que Goldberg sent per la seua ciència. Per descomptat, un autor que és capaç de parlar-nos de l'escultura de Chillida i dels invents de Da Vinci mentre ens descriu el desenvolupament de la malaltia de l'Alzheimer mereix el nostre més sentit respecte. No podem sinó recordar que l'autor del també celebrat llibre *El cerebro ejecutivo* ens parla des de la posició d'un autèntic especialista, que entén sense necessitat d'analitzar ni de recórrer a les connexions sinàptiques de l'hipocamp, ni al seu hemisferi dret, sinó a una fabulosa, humana i rigorosa neoes-corça esquerra d'un autèntic savi en potència.

DIEGO RASSKIN GUTMAN

Institut Cavanilles de Biodiversitat i Biologia Evolutiva, UV

Mokita en blanco y negro

Daniel Roberto Altschuler
Foca (Akal), Madrid, 2006,
272 pàgines.

beneficions tant per a la societat com per a la ciència en si. No obstant això, el llibre que ens ocupa ací no és (o almenys no tan sols) un llibre de divulgació de la ciència, sinó una anàlisi social del món que ens està tocant viure, des de la perspectiva d'un científic. El significat de la paraula *mokita*, paraula en idioma kilivila, de Papua - Nova Guinea, és «la veritat que tots coneixem però acordem no mencionar», possiblement perquè ens espanta i preferim ignorar-

VERITATS QUE PREFERIM IGNORAR

Mokita en blanco y negro és el nou llibre de l'excel·lent divulgador científic Daniel Roberto Altschuler, en altre temps director de l'Observatori d'Arecibo durant dotze anys. Aquesta espècie de Carl Sagan uruguaià ja ens va regalar dues excel·lents perles més: *Hijos de las estrellas* i *Ciencia, pseudociencia y educación*. Aquest llibre és una nova demostració que es pot fer bona ciència i ser un bon científic, i dedicar a més part del temps a fer bona divulgació; que ambdues activitats no sols no són incompatibles, sinó que quan es complementen el resultat és altament

la. En aquest món en què el desenvolupament demogràfic i tecnològic (en el sentit d'augment desenfrenat, no de millora) ens acosta possiblement a una catàstrofe a curt termini, la relació de la ciència amb la societat és cada vegada major i més definitiva. No obstant això, tant els polítics com bona part dels intel·lectuals pareixen voler ignorar aquesta importància de la ciència en el nostre quefer diari i desacoblar-la del «sistema» pensant que són només l'economia i la política els veraders motors d'aquest món. De fet moltes vegades són només les veus dels científics (com en aquest cas) les que ens alerten dels perills del mal ús de la ciència i els seus productes, que no és un negoci més amb el qual especular, sinó que està canviant tant la nostra vida quotidiana com l'estabilitat del nostre planeta. En *Mokita en blanco y negro* es fa una reflexió, amb un cert toc d'humor i ironia (o potser una crida d'atenció), sobre aquesta veritat que vostè, lector, coneix però no menciona: l'esquizofrènia de la nostra societat actual (filla de la ciència) bolcant-se a la pseudociència i la superstició, el perquè de les religions, el puritanisme, les males polítiques del fills de... perdó, dels polítics, els nostres problemes socials, l'educació, les drogues, la crisi del Tercer Món, l'actual i evident catàstrofe ambiental... En definitiva, un llibre imprescindible que li farà pensar sense patir, i espere que també parlar.

FERNANDO J. BALLESTEROS
Observatori Astronòmic, UV

Viaje al reino de Saturno. Un viaje de ida y vuelta a los orígenes de la química moderna

Julio Bonet Sugrañes
Nivola libros y ediciones,
Madrid, 2004, 699 pàgines.

de mestre-alumne, el que dona certa unitat al relat. Així, partint del doctor Oskar Jeger, amb el qual l'autor té nexes professionals, es remunta a l'origen de la química moderna amb els capítols dedicats a Roule i Lavoisier.

Els aspectes d'originalitat formal es limiten, bàsicament, als «guies» del viatge temporal: en el viatge d'anada al passat és acompanyat per Gandalf, un personatge enigmàtic que pren el nom del mag del *Senyor dels Anells* de Tolkien, i en el de tornada per una no menys estranya dama. Aquests personatges, més

QUÍMICS: ELS HEREUS DELS ALQUIMISTES

Sempre cal agrair una nova aproximació a la divulgació de la història de la química, sovint tan deixada de banda per la urgència d'explicar els nous avenços d'aquesta ciència, i més encara quan la intenció és convertir aquesta història en un relat rigorós i amè. El *Viaje al reino de Saturno* és un llibre amb aspectes originals en la forma però tradicional en el fons perquè es tracta, en definitiva, de dotze biografies de químics il·lustres, amb una menció especial a l'alquímia. L'autor utilitza com a fil argumental un viatge en el temps, d'anada al passat primer i de tornada al present després, per a situar-se com a testimoni privilegiat de les vides dels personatges que ha escollit i que, entre ells, tenen una relació

enllà de situar l'autor davant de les vides que vol testimoniar, no aporten informació ni dinamisme al text, com si foren només els presentadors d'un espectacle al qual són aliens; la dama, a més, retorna a les vides dels químics ja vistes, el que pot fer el viatge de tornada una mica reiteratiu en alguns aspectes.

El llibre té una extensió considerable per a tractar-se d'un intent de divulgació a un públic ampli i no especialitzat, perquè potser les 700 pàgines faran recular més d'un lector. Tanmateix, l'autor no vol que les mancances científiques de la població (certament alarmants al segle XXI) siguin cap impediment per a la lectura del text, i al principi del llibre introdueix un glossari de termes i conceptes bàsics en química, que malauradament no conté tots els que serien desitjables, i que tampoc té continuïtat en la resta dels capítols, quan s'introdueix algun concepte nou. La inclusió freqüent de textos en original que després tradueix fa que la lectura es perllongue innecessàriament i no contribueix a donar agilitat a una obra que pretén fer de la història de la química un relat accessible.

En resum, el llibre ens conta els orígens de la química moderna. Les dotze biografies que s'hi inclouen són extraordinàriament interessants per a qualsevol persona que s'estime la ciència i la química, tant els que ens hi dediquem professionalment com aquells amb inquietuds i curiositat: sobre Lavoisier, Berthollet i els altres personatges s'ha fonamentat la química moderna, un dels pilars essencials del coneixement científic actual, una ciència necessària per poder interpretar el món que ens envolta, una ciència que es pot comprendre millor coneixent les trajectòries vitals d'alguns dels homes que han contribuït de manera decisiva a desenvolupar-la i consolidar-la.

EMILI ESCRIVÀ
Departament de Química Inorgànica, UV

ON VIUEN ELS NOSTRES OCELLS? LA DISTRIBUCIÓ DE LES AUS IBEROBALEARS

No falten llibres d'ocells; més aviat en sobraria algun si ho miréssim bé. Aleshores, per què destaquem aquest parell? Doncs perquè són el resultat d'un enorme esforç col·lectiu i perllongat. Afrontar projectes d'aquesta magnitud, no ja per a un ornitòleg, sinó fins i tot per a un equip reduït, és senzillament impossible, donat l'immens abast que tenen.

El 1997, SEO/BirdLife edita l'*Atlas de las Aves de España*, basat en dades d'una vintena d'anys (1975-95) i coordinat per F. J. Purroy. Va ser de gran valor per ser el primer realitzat a escala estatal. Tanmateix, la manca de cobertura en algunes zones i l'ús de cartografia a escala 1:50.000 limitaren la utilitat d'aquesta obra. L'atles que ara comentem ofereix un increment enorme de dades, recopilades entre 1998 i 2002 per més de 2.000 col·laboradors, més d'un centenar en moltes províncies i en algunes ultrapassaren els 200.

L'obra comença amb un seguit d'articles introductoris: trets de la geografia, el paisatge vegetal i la metodologia emprada: les fitxes utilitzades, el sistema de quadrícula UTM 10 x 10 km, etc. A continuació, es plasmen els resultats, és a dir, la columna vertebral del llibre: els mapes de distribució. Ja de per si són molt valuosos, però no apareixen tots sols: van acompanyats de comentaris sobre la distribució i els hàbitats que ocupa l'ocell, el poblament, les tendències i les amenaces per a la seva conservació. Freqüentment també hi trobem un mapa indicador de l'abundància (nombre de parelles reproductores) en cada zona, com també una gràfica sobre aspectes ecològics i un dibuix del protagonista, que sol ser força reeixit, encara que no hem d'oblidar que no es tracta d'una guia per a la identificació. Amb bon criteri, les espècies introduïdes (només les que s'han arribat a reproduir en llibertat, és clar) apareixen separades en un capítol final.

Evidentment s'hi han incorporat totes les dades dels atles regionals, però la principal font d'informació és el treball de camp sense precedents (13.000 fitxes d'observació), que conforma una base de dades de 400.000 registres, que aviat és dit. Finalment, en el mateix llibre es comencen a explotar els resultats amb un interessant article sobre els patrons de distribució de l'avifauna i les conclusions sobre la conservació d'aquestes espècies.

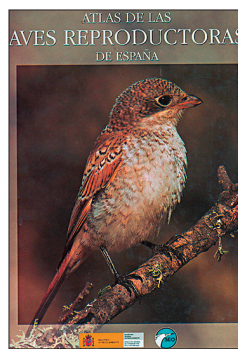
I on viuen els ocells al Principat?

Doncs això es contestà el 1984 (tretze anys abans que el primer dels dos atles espanyols) amb l'obra *Atles dels ocells nidificants de Catalunya i Andorra*, de J. Muntaner, X. Ferrer i A. Martínez-Vilalta, amb l'ajuda de 129 col·laboradors –quantitat que era un èxit per a l'època– que recopilaren observacions entre 1975 i 1983. Va ser un llibre pioner de gran valor realitzat de manera impecable, però ara s'ha contestat a la pregunta d'una manera aclaparadora: amb les 638 pàgines del llibre de l'editorial Lynx.

Què en podem dir, d'aquesta darrera obra? Comencem amb unes dades contundents per fer-nos una idea de la magnitud: més de mig miler de participants que han omplert més de 4.000 fitxes que han proporcionat prop d'1.200.000 dades.

Després d'una introducció (en català i en anglès) al medi físic i als hàbitats, s'explica la metodologia emprada i com fer una interpretació correcta del contingut de les fitxes de cada espècie. Tot seguit ve l'ànima de l'obra: els 417 flamants mapes de distribució! Els trobarem junt amb un comentari de la dispersió i dels requeriments ecològics, una estimació poblacional, així com la tendència que mostra l'ocell, l'estatus i les amenaces, i, per acabar, un resum en anglès.

Però encara hi ha més il·lustracions: un mapa que reflecteix l'abundància (en tots els casos), un gràfic de preferències altitudinals

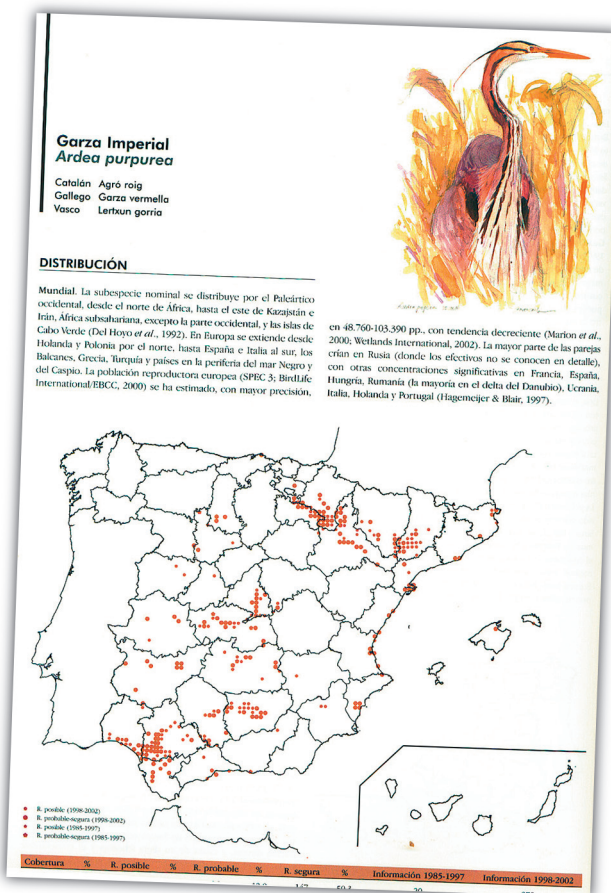
Atlas de las aves reproductoras

R. Martí i J. C. del Moral (editors)
B. Molina i A. Ruíz (editors adjunts)
Direcció General de Conservación de la Naturaleza - Sociedad Española de Ornitología, Madrid, 2003,
733 pàgines (format: 32 x 22 cm).

Atlas dels ocells nidificants de Catalunya 1999-2002

J. Estrada, V. Pedrocchi, Ll. Brotons i S. Herrando (editors)
S. Guallar, G. Gargallo, O. Baltà, F. Páramo i R. Aymí (editors assistents)
Institut Català d'Ornitologia (ICO), Lynx Edicions, Bellaterra, Barcelona, 2004,
638 pàgines (format: 32 x 24 cm).

Pàgina de l'*Atlas de las aves reproductoras*.

